

[DOI:10.26104/NNTIK.2023.23.51.021](https://doi.org/10.26104/NNTIK.2023.23.51.021)

Капарова Г.Т., Кантороева Г.К.

АЙЫЛ ЧАРБА СЕКТОРУ КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН
ЭКОНОМИКАСЫНЫН НЕГИЗГИ БӨЛҮГҮ КАТАРЫ

Капарова Г.Т., Кантороева Г.К.

АГРАРНЫЙ СЕКТОР КАК СОСТАВНАЯ ЧАСТЬ ЭКОНОМИКИ
КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

G. Kaparova, G. Kantoroeva

THE AGRICULTURAL SECTOR IS THE MAIN PART
OF THE ECONOMY OF KYRGYZ REPUBLIC

УДК: 338.43 (575.2)

Макалада агроөнөр жай комплексин турукташтырууда жана өнүктүрүүдө, азык-түлүк коопсуздугун камсыз кылууда, айыл чарбасы менен экономиканын башка тармактарынын ортосундагы экономикалык өз ара аракеттенүүнү колдоодо мамлекеттик жөнгө салуунун негизги максаттары каралат. Бул иш мамлекеттин айыл чарбасындагы финансы-кредит саясатынын ролун, аны стимулдаштыруу жана өндүрүштүн натыйжалуулугун жогорулатууну көрсөтүп, структуралык кайра куруунун зарылдыгын көрсөтөт. Айыл чарба жана өнөр жай кызматкерлеринин кирешелеринин деңгээлине талдоо жүргүзүлдү, ата мекендик өндүрүшчүлөрдү коргоо. Финансылык колдоонун негизги булагы катары экономикалык долбоорлордун (Орус-Кыргыз өнүктүрүү фонду) маанилүүлүгү белгиленди. Кыргыз Республикасынын агрардык-азык-түлүк саясатынын стратегиялык милдеттерин жана максаттарын андан ары өнүктүрүүнүн пландары жана жолдору, ошондой эле өлкөнүн азык-түлүк коопсуздугун камсыз кылууга көмөктөшүүчү туруктуу атаандаштыкка жөндөмдүү агроөнөр жай өндүрүшүн түзүү боюнча сунуштар сунушталат. Дүйнөлүк айыл чарба өндүрүшүнө интеграцияланууну камсыз кылат жана айыл округдарынын калкынын жашоо сапатын, айылдын социалдык инфраструктурасын өнүктүрүүнү камсыз кылат.

Негизги сөздөр: агроөнөр жай комплексин, мамлекеттик жөнгө салуу, ата мекендик өндүрүшчүлөр, агрардык-азык-түлүк, саясат, стратегиялык милдеттер, интеграциялануу, жашоо сапаты, социалдык инфраструктура.

В статье рассмотрены основные цели государственного регулирования в стабилизации и развитии агропромышленного комплекса, предоставления продовольственной безопасности, поддержания экономического взаимодействия между сельским хозяйством и другими отраслями экономики. Данная работа демонстрирует роль финансово-кредитной политики правительства в сельском хозяйстве, о его стимулировании и усилении эффективности производства, показана необходимость структурной реконструкции. Проведен анализ уровней дохода работников сельского хозяйства и промышленности, защита отечественных товаропроизводителей. Отмечена важность экономических проектов (Российско-Кыргызский фонд развития), как основной источник финансовой поддержки. Предложены планы и пути по дальнейшему развитию стратегических задач и целей агропродовольственной политики Кыргызской Республики, а также предложены планы о создании устойчивого конкурентоспособного агропромышленного производства, которые будут способствовать продовольственной безопасности страны, обеспечивать интеграцию в мировое сельскохозяйственное производство и улучшение качества жизни на-

селения айылных округов, развитие социальной инфраструктуры айылов.

Ключевые слова: агропромышленный комплекс, государственное регулирование, отечественные производители, аграрно-продовольственная политика, стратегические задачи, интеграция, качество жизни, социальная инфраструктура.

This article considers the main goals of state regulation in the stabilization and development of the agro-industrial complex, ensuring food safety, and supporting economic interaction between agriculture and other sectors of the economy. This work demonstrates the role of financial and credit policy in the state's agriculture, its stimulation and increase in production efficiency, and shows the need for structural reconstruction. An analysis of the level of incomes of agricultural and industrial workers, protection of domestic producers was carried out. The importance of economic projects (Russian-Kyrgyz Development Fund) as the main source of financial support was noted. Plans and ways of further development of the strategic tasks and goals of the agrarian-food policy of the Kyrgyz Republic, as well as recommendations for the creation of sustainable competitive agro-industrial production, which is to contribute to ensuring the food security of the country, are offered, and ensures integration into the global agricultural production and the quality of life of the population of rural districts, the development of the social infrastructure of the village.

Key words: agro-industrial complex, government regulation, domestic producers, agricultural and food policy, strategic objectives, integration, quality of life, social infrastructure.

Агрардык реформалардын жүрүшүндө көп структуралуу рыноктук айыл чарбасы калыптанган. Реформаларды жүргүзүүдө рынок экономикасын калыптандыруу шартында тездетилген туура эмес жаңылыш приоритеттерди тандоо, мамлекеттик көмөк көрсөтүү жана жөнгө салуунун кескин начарлашы агроөнөр жай комплексине жана өнөр жай өндүрүшү терс натыйжаларды ошондой эле системалык кризиске алып келди.

Айыл чарба сектору өлкөнүн экономикасынын маанилүү компоненттеринин бири катары каралат. Агроөнөр жай комплексин өнүктүрүү калкты азык-түлүк менен камсыз кылуунун деңгээлин жана өлкөнүн социалдык-экономикалык абалын аныктайт. Айыл чарбасын мамлекеттик жөнгө салуу – бул ченемдик-укуктук актыларды чыгаруу жана мамлекеттик органдардын иш-аракети аркылуу айыл чарба продукция-

сын, сырёну, азык-түлүктү өндүрүүгө, кайра иштетүүгө, сатууга мамлекеттин экономикалык жардам көрсөтүүсү болуп саналат.

Мамлекеттик жөнгө салуунун максаттары биринчи кезекте агроөнөр жай комплексин турукташтыруу жана өнүктүрүү, азык-түлүк коопсуздугун камсыз кылуу, айыл чарбасы менен экономиканын башка тармактарынын ортосундагы экономикалык өз ара аракеттенүүнү колдоо, айыл чарба жана өнөр жай кызматкерлеринин кирешелеринин деңгээлин теңдештирүү.

Кеңири мааниде мамлекеттик колдоонун жана жөнгө салуунун ыйгарым укуктары баа, кредит, камсыздандыруу, тарифтик жана бажылык, бюджеттик жана башка компоненттерди камтыган системага таянат. Оптималдуу айкалыштыруунун натыйжасында бул каражаттар айыл чарба тармагында синергетикалык эффект жаратат дейли.

Бирок бюджеттик саясаттын алкагында айыл чарбасын жөнгө салуу процесси бюджеттик чыгашалар – субсидиялар, максаттуу программалар ошондой эле бюджеттин кирешелери, негизинен айыл чарба өндүрүүчүлөрү үчүн салык жүгүн азайтуу аркылуу ишке ашырылат.

Инвестициялык көйгөй айыл чарба экономикасында жакынкы жылдарда гана эмес, ошондой эле агроөнөр жай сектору сыяктуу капиталды көп талап кылган сектор ийгиликтүү иштеп, интенсивдүү өнүгө албастыгын эске алуу менен курч сезилет.

Агрардык секторго узак мөөнөттүү инвестициялардын багыты рыноктук шарттар менен аныкталууга жана инвестициялык чечимдерди кабыл алууда пайда болуучу тобокелдиктерди эске алууга тийиш. Мындан тышкары финансылык-кредиттик системада инвестициялык ресурстарды эң натыйжалуу пайдалануу үчүн тиешелүү механизм болушу керек. Бул механизмде мамлекет негизги орундардын бирин ээлеши керек. Себеби, өкмөттүн айыл чарбасындагы финансылык-кредиттик саясаты өндүрүштүн натыйжалуулугун жогорулатууга, структуралык кайра курууга жана товар өндүрүүчүлөрдү жаңы рынок шартында иштөөгө ың-

гайлаштырууга, рынок инфраструктурасын өнүктүрүүгө, стратегиялык маанидеги өндүрүштү жана объекттерди стимулдаштырууга, шарттарды түзүүгө түрткү бериши керек. Айыл чарбасынын материалдык-техникалык базасын жакшыртуу үчүн республикалык жана жергиликтүү бюджеттерден да, тамак-аш жана соода ишканаларынан да финансылуунун реалдуу булактарын түзүү зарыл. Бюджеттин мүмкүнчүлүктөрүн ири коммерциялык түзүмдөрдүн (инвестициялык компаниялар, банктар, камсыздандыруу фонддору) мүмкүнчүлүктөрү менен айкалыштыруу зарыл, анын максаты инвесторлор үчүн финансылык тобокелдикти азайтуу болуп саналат.

Аралаш (мамлекеттик, жеке, акционердик) экономикасы бар прогрессивдүү экономикалык жактан өнүккөн мамлекеттердин тажрыйбасы, негизинен, улуттук күчтүү кризистердин мезгилинде, бардык жаратуучу күчтөрдү топтоо болуп саналат зарыл болгон мезгилде мамлекеттин экономикалык ролун чыңдоо тенденциясын ачык-айкын көрсөтүп турат, башкача айтканда мыйзамдын катуу көзөмөлүндө болгон көйгөйлөрдү жоюу жана чечүү үчүн колдо болгон бардык ресурстарды колдонуу өтө маанилүү.

Айыл чарбасындагы айылдык товар өндүрүүчүлөргө мамлекеттик саясат төмөнкү багыттар боюнча колдоо көрсөтүү жолу менен ишке ашырылууга тийиш:

- айылдык товар өндүрүүчүлөрдүн укуктук чөйрөсү;
- финансылык ресурстар менен туруктуу колдоо;
- арзан жана сапаттуу үрөнчүлүк жана асыл тукум мал чарбасы боюнча кызмат көрсөтүү;
- суу ресурстарынын бөлүшү;
- жердин асылдуулугун жогорулатууга колдоо көрсөтүү жана аларды натыйжалуу пайдаланууну көзөмөлдөө;
- айыл чарба өндүрүшүнө илимий, кадрдык жана технологиялык жактан көмөк көрсөтүү;
- айылдык товар өндүрүүчүлөргө иш-чараларды пландаштырууда жана продукцияны сатууда көмөк көрсөтүү (зарыл маалымат менен камсыз кылуу, маркетинг, инфраструктураны өнүктүрүү).

1-таблица

Айыл чарба продукциясынын негизги түрлөрүн өндүрүү
(Кыргыз Республикасынын чарбаларынын категориялары боюнча)

Көрсөткүчтөрдүн аталышы	2016	2017	2018*
Чарбалардын бардык категориялары (миң тонна)			
Дан (иштетилгенден кийинки салмакта)	1728,1	1681,8	1741,5
Буудай (иштетилгенден кийинки салмакта)	661,5	601,0	615,9
Арпа (иштетилгенден кийинки салмакта)	415,3	424,4	429,3
Дан үчүн жүгөрү	648,7	653,3	692,9
Күрүч (иштетилгенден кийинки салмакта)	34,8	38,2	40,8
Буурчак өсүмдүктөрү (иштетүүдөн кийин салмакта)	97,7	102,6	106,6
Кант кызылчасы (фабричная)	705,2	712,3	773,0
Чийки пахта (зачеттук салмакта)	52,1	65,3	74,7
Тамеки (зачеттук салмакта)	0,5	1,5	1,757
Майлуу өсүмдүктөр	41,3	39,7	35,4

Картошка	1388,4	1416,0	1446,6
Жашылчалар	1069,3	1086,7	1094,9
Бакча өсүмдүктөрү	237,3	259,0	249,1
Жемиштер жана мөмөлөр	239,3	240,6	251,4
Жүзүм	8,6	8,6	8,8
Эт (таза салмагында)	212,4	216,6	221,1
Сүт	1524,6	1556,2	1589,7
Жумуртка, млн. шт.	469,7	510,7	533,2
Жун (таза салмакта)	12,4	12,6	12,8

Булактар: <http://www.stat.kg/ru/statistics/selskoe-hozyajstvo/>

Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн токтому менен «Фермерлерге арзан кредит», «Айыл чарбасын каржылоо» программалары кабыл алынган, анын натыйжасында айыл чарба өндүрүүчүлөрүн колдоого жеңилдетилген насыялар берилет. 01.10.2015-жылга карата Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн токтому менен бекитилген «Айыл чарбасын каржылоо-3» долбоорун ишке ашыруу боюнча 11-март 2015-жыл 113, коммерциялык банктар тарабынан бардыгы 3256 млн. сом суммасында кредиттер берилген, алардын саны республиканын чарбакер субъекттерине 8425 түзгөн.

Алардын ичинен тармактар боюнча:

- өсүмдүк өстүрүү-335,6 млн. сом;
- мал чарбачылыгы – 2565,7 млн. сом;

- агро-кайра иштетүү – 355,3 млн. сом;
- Анын ичинде банктар боюнча:
 - «Айыл Банк» ААК бардыгы 2087,3 млн. сом суммасында;
 - «РСК Банк» ААК бардыгы 563,1 млн. сом суммасында;
 - «КІСВ» банкы ЖАК бардыгы 200,0 млн. сом суммасында;
 - АКБ «Кыргызстан» жалпысынан 200,0 млн. сомго;
 - «Росинбанк» ААК бардыгы 129,4 млн. сом суммасында;
 - «Бакай Банк» ААК бардыгы 76,8 млн. сом суммасында.

2-таблица

Кыргыз Республикасынын айыл чарба, токой чарба жана балык уулоо продукцияларынын физикалык көлөмүнүн индекстери

Аталышы	2014	2015	2016	2017	2018
Бардыгы болуп (өткөн жылга карата % менен)	99.5	106.2	103.1	102.4	102.7
Өсүмдүк өстүрүү	95.4	109.9	103.7	102.8	103.2
Мал чарбачылыгы	103.8	102.7	102.9	102.3	102.4

Орточо физиологиялык ченемдерге ылайык өздүк өндүрүштүн эсебинен камсыз болуу төмөнкүлөрдү түздү: нан азыктары боюнча – 91,0%, картошка – 250,0%, сүт – 124,3%, эт – 53,4%, жашылча жана бакча – 199,9%, өсүмдүк майы – 84,7%, кант – 30,7%, канаттуулар жумурткасы – 53,3%, мөмө-жемиштер – 35,6%. Импорттун салыштырма салмагы төмөнкүлөрдү түздү: нан азыктары боюнча – 50,2%, кант – 67,1%, эт – 22,7%, өсүмдүк майы – 53,5%, мөмө-жемиштер – 11,5%, жумуртка – 7,0%.

Агрардык секторду өнүктүрүүнүн башкы максаты өндүрүш үчүн шарттарды түзүү, продукциянын сапатын жакшыртуу жана өлкөнүн азык-түлүк коопсуздугун товар өндүрүүчүлөрдү камсыздоо болуп саналат. Айыл чарбасын кеңейтүү төмөнкү артыкчылыктуу багыттарга багытталат:

- айыл чарбасын башкаруунун жана кадрларды даярдоонун натыйжалуу системасын түзүү;
- ата мекендик агроөнөр жай продукциясын өндүрүүнүн жана экспорттоонун өсүшүн камсыз кылуу;
- жогорку технологиялык тейлөө кызматтары менен айыл чарба өндүрүшүн колдоо;
- жер жана суу ресурстарын натыйжалуу жана

сарамжалдуу пайдалануу зарылчылыгы.

Бул багыттарды өркүндөтүү үчүн 2014-2018-жылдарга Кыргыз Республикасын туруктуу өнүктүрүүгө өтүү программасында белгиленген иш-чаралар түзүлөт, алар айыл чарбасынын туруктуу өсүшү үчүн негизди түзүүгө өбөлгө болот. 2017-жылдын жыйынтыгы боюнча айыл чарбасынын, токой чарбасынын жана балык уулоочулуктун продукцияларынын дүң чыгарылышы 207378 млн.сомду түздү, мында физикалык көлөмдүн индекси 102,2%ды түздү. Айыл чарбасынын ИДП көлөмүнүн өсүшү мал чарба продукциясын өндүрүүнүн 2%га көбөйүшү менен шартталган, ал ошондой эле малды жана канаттууларды союуга (тирүү салмакта) өндүрүүнүн 1,7%га көбөйүшү, сүтүн – 2,1%га, жумуртканын – 8,7%га өсүшү менен шартталган. Мал чарба продукциясын өндүрүүнүн өсүшү малдын жана үй канаттууларынын (бодо мал 102,4%, кой жана эчки – 101,6% жана үй канаттуулары 101,6%) санын көбөйтүүнүн эсебинен камсыз кылынды.

Жогоруда айтылгандай, масштабдуу соода-экономикалык толкундоолордун жана өлкөдөгү көйгөйлөрдүн фонунда 2018-жылы кыргыз экономикасы

үчүн негизги натыйжа өсүштүн оң динамикасын сактоо жана экономиканын өсүшү боюнча болжолдонгон деңгээлге жетүү болду. 2018-жылы ички дүң продуктунун көлөмү 557,1 млрд. сом суммасында түзүлдү, ал эми өсүштүн реалдуу темпи 3,5%ды түздү. Кумтөр кенин иштетүү боюнча ишканаларды эсепке албаганда, ал эми ИДПнын реалдуу өсүү темпи да 103,5% ды түздү, бул отчеттук жылда Кумтөрдүн өлкө экономикасына тийгизген нейтралдуу таасири жөнүндө айтып турат.

Өткөн жылы экономикалык өсүш экономиканын бардык секторлору тарабынан камсыздалган: айыл чарбасында көлөмдөр 2,7%га, кызмат көрсөтүү чөйрөсүндө – 2,1%га, өнөр жайда – 5,5%га, курулушта – 7,8%га реалдуу өстү. Отчеттук мезгилде макроэкономикалык көрсөткүчтөрдүн оң динамикасын сактоого оң таасир көрсөткөн башкы факторлор төмөнкүлөр болду:

- өлкөдөгү жана негизги соода өнөктөштөрү болгон өлкөлөрдөгү социалдык-саясий туруктуулук;

- текшерүүлөрдү, лицензиялардын санын жана мамлекеттик жөнгө салуунун башка чараларын кыскартуу аркылуу бизнести ишке ашыруу үчүн жагымдуу шарттарды түзүү бизнес-чөйрөнү жакшыртуу жана жандандыруу үчүн эң сонун белги болду.

Фермерлерге жана кайра иштетилген тамак-ашка жеңилдетилген кредит берүү боюнча программаны ишке ашырууну улантуу мамлекеттик колдоонун мааниси боюнча маанилүү элемент бойдон калууда (2018-ж. фермердик чарбаларга 11336 кредит берилген, жалпы суммасы 5637,1 млн. сом), ошондой эле айыл чарба өндүрүүчүлөрүнө мамлекеттик колдоо көрсөтүү жана аларды зарыл болгон материалдык-техникалык ресурстар менен камсыз кылуу, айыл чарба техникаларын (лизинг) берүү жана материалдык резервдин эсебинен күйүүчү май бөлүп берүү ж.б. аркылуу алар үчүн жагымдуу шарттарды түзүү (2018-ж. республика тарабынан 338 даана ар түрдүү айыл чарба техникалары 643,2 млн. сом суммасында алынган).

Жеке адамдардын акча которууларынын таза агымынын көлөмүнүн 5,5%га өсүшү (2018-жылы бул трансферттердин көлөмү 2 млрд. АКШ долларын түздү, 2017-жылдын агымынын дээрлик суммасын кайталады).

Кийинкиси экономикалык долбоорлорду финансылык колдоонун эң маанилүү булактарынын бири болуп саналат, бул Россия-Кыргыз өнүктүрүү фонду, ал 2018-жылы 1653 долбоорду жактырган, алардын жалпы суммасы 303,9 млн. АКШ долларын түзгөн (2018-жылы 6 долбоор ишке киргизилген, алардын суммасы 1 млрд. сомдон ашкан).

Агрардык секторду кошо алганда, экономиканы мамлекеттик жөнгө салуу белгилүү бир принциптерде, методдордо түзүлгөн жана экономикалык милдет-

терге жана максаттарга жараша тийиштүү механизмдер жана инструменттер системасы аркылуу жүзөгө ашырылат. Жөнгө салуунун жалпы кабыл алынган ыкмалары болуп төмөнкүлөр саналат: экономикалык, түз, укуктук, административдик, кыйыр ж.б.

Укуктук жөнгө салуу ыкмасы методдун негизи укуктук жана ченемдик-укуктук документтердин жана эрежелердин системасын колдонуу болуп саналат. Мамлекет агрардык сектордун өндүрүүчүлөрүнүн, керектөөчүлөрүнүн жана башка түзүмдөрүнүн ишинин бир катар эрежелерин коет, ошондой эле менчик укуктарын жана формаларын, айрым түзүмдөрдүн иштөө шарттарын, өз ара милдеттенмелерди ж. б. аныктайт.

Административдик жөнгө салуу ыкмасы беки-түү, мажбурлоо, уруксат берүү, мамлекеттик контролдоо чараларынын системасына негизделет. Түздөн-түз, бул лицензиялоо, квоталоо процессин, айыл чарба товар өндүрүүчүлөрүнүн бааларын, кирешелерин, ошондой эле айыл калкын социалдык коргоону жөнгө салуучу административдик чаралар.

Ошентип, айыл чарба саясаты – стратегиялык концепция болуп саналат, мамлекеттик ал айыл чарба өндүрүшүнүн көрсөткүчтөрүн жакшыртууга жана агрардык сектордун жана анын өкүлдөрүнүн экономикалык пайдасын коргоого багытталган. Агрардык сектордун айырмасы жана өзгөчөлүгү мамлекеттик жана аймактык башкарууну айырмалоо, мыйзам чыгаруу, чарбалык жана аткаруу бийлик органдарынын ыйгарым укуктарын жана милдеттерин киргизүү зарылчылыгында.

Мамлекеттик финансылык жөнгө салуу агрардык саясаттын өзгөчө бөлүгү болуп саналат, ошондуктан жаңы шарттарда мамлекеттин функциясын (ролун) күчөтүү керек. Агрардык сектордо мамлекет биринчи кезекте өлкөнүн соода (азык-түлүк) коопсуздугун камсыз кылуучу, жакырчылыкты кыскартууну жана жашоо деңгээлин жогорулатууну, жумушсуздукту жана айылдык округдардын калкынын миграциясын кыскартууну камсыз кылган стратегиялык маанилүү башкаруу рычагдарын сактап калууга тийиш.

Макроэкономикалык туруктуулуктун ийгилигинин негизги шарты мамлекеттеги коомдук-саясий туруктуулукту камсыз кылуу жана колдоо, ички ресурстарды жана өзүнүн потенциалын натыйжалуу пайдалануу болуп саналат.

Бул үчүн Кыргыз Республикасынын Өкмөтү өлкөнүн экономикасында натыйжалуу бизнес-чөйрөнү түзүү болуп саналган өзүнүн негизги жөнгө салуучу функциясын аткарышы керек.

Жыйынтыктоодо бул биринчиден, фискалдык жана экономикалык саясаттын башка түрлөрү аркылуу дени сак, туруктуу жана стабилдүү макроэкономикалык кырдаалды сактоо. Экинчиден, бул бардык катышуучулар үчүн экономикалык ишмердүүлүктүн

бирдиктүү эрежелерин киргизүү, атаандаштык чөйрөнү колдоо, өндүрүмдүүлүк жана ченемдердин жана стандарттардын сакталышын көзөмөлдөө, лицензиялоо, ошондой эле интеграцияга байланыштуу ата мекендик бизнестин бир бөлүгүн Евразиялык экономикалык биримдикке кайра багыттоо.

Биздин оюбузча, Кыргыз Республикасынын агрардык-азык-түлүк саясатынын стратегиялык милдеттери жана максаттары төмөнкүлөр болушу керек:

- дүйнөлүк айыл чарба өндүрүшүнө интеграцияланууну камсыз кылуучу өлкөнүн азык-түлүк коопсуздугуна көмөктөшүүчү туруктуу атаандаштыкка жөндөмдүү агроөнөр жай өндүрүшүн түзүү;

- айылдык округдардын калкынын жашоо сапатын жогорулатуу, айылдардын социалдык инфраструктурасын өнүктүрүү;

- экологиялык жактан таза тамак-аш азыктарын өндүрүү, сатуу жана анын технологиялык деңгээлин модернизациялоонун жана Кыргыз Республикасында ресурсту үнөмдөөчү экологиялык таза технологияларды киргизүүнүн негизинде айыл чарба өндүрүшү үчүн жаратылыш ресурстарын сактоо зарылчылыгы.

Адабияттар:

1. Кыргызстандагы агроөнөр жай комплексинин өнүгүү тенденциялары сереп маалымат. [Электронный ресурс]: <https://agroprom>.
2. Кыргыз Республикасынын 2018-жылдагы социалдык-экономикалык өнүгүүсүнүн жыйынтыктары жөнүндө маалымат. [Электронный ресурс]: <https://mineconom.gov.kg/ky>
3. Капарова Г.Т. Кыргыз Республикасынын региондорунун социалдык-экономикалык өнүгүүсүнө негизги факторлордун таасири. [Текст] Капарова Г.Т. // «Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана» №4, 2021. - 228-232-бб.
4. Сулайманова Д.К. Кыргызстандын азык-түлүк коопсуздугунун өзгөчөлүктөрү. [Текст] / Сулайманов Ж. К. «European research» №10 (11), 2015 European research: Innovation in science, education and technology. XI international scientific and practical conference Moscow 23-24 Dec. 2015. 68-73-б.
5. Кыргызстандын агрардык сектору. - [Электрондук ресурс]: www.wikipedia.com
6. Кыргыз Республикасынын Улуттук статистика комитети. Айыл чарба 2016-2018-жж. // [Элект. ресурс]: www.stat.kg
7. Кыргыз Республикасынын Конституциясы 05.05.2021. - [Электрондук ресурс]: <http://cbd.minjust.gov.kg/>
8. Эстебес кызы Ж., Кадыралиев М.Т. Факторы развития сельского туризма в Кыргызской Республике. // Известия вузов Кыргызстана. 2023. №. 1. С. 145-149.